

ETİK İLKELER

ETİK PROBLEMLER

Etik kavramı çok eski olmakla birlikte eczacılık ve tıp alanlarında son yıllarda önem kazanmıştır. Bu konudaki çalışmalar daha çok 1970'lerde başlamıştır. Sağlık uğraşlarında geçerli olan ilkelere bazılarını temel olarak kabul edilmektedir. Bunlar:

- 1. Özerkliğe saygı**
- 2. Yararlılık**
- 3. Zarar vermeme**
- 4. Adalet**

Özerkliğe Saygı(Otonomi)

- ◆ **Hasta haklarının gelişmesiyle önem kazanmıştır. Hasta hakları da insan haklarının ortaya çıkışıyla gündeme gelmiştir. 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin imzalanmasıyla birlikte insanların doğuştan kazandıkları birtakım hakları olduğundan söz edilmeye başlanmıştır.**

◆ Kanserli bir hastaya yararlılık ilkesi gözetilerek hastalığı söylenmediğinde, hastaya doğru söyleme ve aydınlatılmış muvafakat ilkelerine, dolayısıyla tüm bu ilkeleri içinde barındıran “özerkliğe saygı ilkesi”ne uyulmamış olacaktır. Özerkliğe saygı ilkesi, 18. yüzyıl felsefecisi **Immanuel Kant** tarafından ortaya atılan bir ilkedir.

Özerkliğe Saygı

- ◆ İnsan hakları yaşamak, eşitlik, özgürlük, kişi güvenliği, siyasal haklar ve mülkiyet hakları gibi birincil haklar; ekonomik, sosyal ve kültürel nitelikli ikincil haklar; ve son olarak da ulusların siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını içeren üçüncül haklar olmak üzere çeşitli bölümlere ayrılmıştır.

Bu haklardan söz edilirken bir de insanların doğuştan kazandıkları “**özerklik**” ve “**kendi yaşamını belirleme**” hakları olduğu saptanmıştır.

Özerklik, bireyin özgür ve bağımsız olarak kendi başına düşünebilme, kendileriyle ilgili kararlar verebilme, bu kararlara dayanan eylemde bulunabilme yeterliliği ve yetkinliğidir.

◆ **Özerklik tek başına bir hak değildir; ancak özerkliğe saygı gösterilmesi sırasında bir haktan söz edilebilir. Her insan özerk doğar, ancak özerkliğini kullanabilmesi yeterliliği ve yetkinliği ile ilgilidir.**

Sağlık alanı için özerkliğin tanımı, genel olarak hastanın tedavisini seçme ya da reddetme hakkıdır. Özerkliğin temelinde “**aydınlatılmış onam**” vardır.

Aydınlatılmış onam, hastanın hastalığı ve tedavisi gibi konularda bilgilendirildikten sonra yapılacak müdahaleler için onamının alınması şeklinde tanımlanabilir.

◆ **Aydınlatılmış Onam İlkesi** Hastaya tıbbi bilgilerin doğru ve yeterli biçimde açıklanmasını isteyen ilkedir. Bu ilkenin gerçek bir aydınlatılmış onam olması için hastaya verilmesi gereken bilgilerin açıkça verilmiş olması, bilginin anlaşılır olması, hastanın gönüllü ve bunların sonunda hastanın onam vermiş olması gerekmektedir.

- ◆ Bir hastanın kendisine uygulanacak olan tanı ve tedavi yöntemlerinin kapsamını, yararını, risklerini varsa seçenek yöntemlerini anlayarak bir uygulamayı kabul etmesidir.
- ◆ Onam bir kâğıt parçası değildir, pasif değil aktif bir eylemdir.
- ◆ Hastanın aydınlatılmış onamını verme süreci bir iletişim sürecidir.

Yararlılık İlkesi

Zararları önleme, ortadan kaldırma ve iyi olanı destekleme ile ilgilidir. Yararlılık, başkalarına yardım etmeyi ve yararlı olmayı yükümlülük durumuna getiren bir ilkedir.

İlkenin temelinde “**Hipokrat Andı**” yatmaktadır. And’da sağlık tanrı ve tanrıçaları şahit gösterilerek hekimin hastasının iyiliği için çalışacağını belirten sözler yararlılık ilkesi olarak değerlendirilebilir.

◆ Bu teori, ilk kez 1776 yılında David Hume tarafından tanımlanmıştır. Daha sonra birçok filozof tarafından geliştirilmiştir.

◆ **Günümüzde sağlık hizmetleri hastalıktan hastaya doğru yönelmiştir. Bu nedenle yararlılık ilkesi özerklik ilkesi ile çatışmaya başlamıştır. Bazı durumlarda hastanın yararına olduğu düşünölen bir karar, hastanın kendi hakkında karar verebilme hakkını elinden alabilmektedir.**

Hastanın yararının her şeyin üzerinde tutulması sonuçta paternalizmi ortaya çıkarmaktadır.

Paternalizm, başkalarının en yüksek çıkarlarını desteklemeyi amaçlayan bir hareketi üstlenmektedir; fakat bunu yaparken karşısındaki kişinin arzularını, isteklerini göz ardı etmek ve seçme özgürlüğünü kısıtlamaktadır.

◆ Yararlılık ilkesinin amacının hastanın en yüksek çıkarını sağlamak olduğu göz ardı edilmemelidir. Bunu yaparken eylemin yöneldiği kişi açısından yararlı olan eylemi seçmek ve paternalist bir tutumdan kaçınarak özerkliğe zarar vermemek gerekmektedir.

Zarar Vermeme İlkesi

- ◆ **Kötü olan davranışlardan kaçınmak ve hastaya hiçbir şekilde zarar vermemek ilkenin temelini oluşturmaktadır. Zarar vermeme, bilerek acı ya da zarar vermeme yükümlülüğü olarak tanımlanmıştır.**

◆ **Eczacılık açısından düşünülecek olursa, hastalara ilaç bilgisi sağlamak yararlılık ilkesiyle açıklanırken hastaya zarar verecek herhangi bir reçeteyi hazırlamamak ise zarar vermeme ilkesiyle açıklanmaktadır.**

Adalet İlkesi

- ◆ İnsan haklarından söz edilirken felsefenin en eski sorularından birinin daha gündeme geldiği görülmektedir. Bu soru “Adalet nedir?” sorusudur. Adalet Arapça kökenli bir sözcüktür ve adil sözcüğünden türemiştir. Diğer dillerdeki karşıtlarında olduğu gibi hak, hukuk ve haklılıkla sıkı sıkıya bağlanmış ve iç içe geçmiş bir kavramdır. İnsan haklarıyla beraber düşünülmesi gereken bir kavramdır.

Bu kavram eşitlikle karıştırılmaması gerekir. Eşitlik daha çok ikincil hakların söz konusu olduğu yerlerde geçerlidir. Adalet ise birincil yani temel haklarla birlikte düşünülür.

Toplum yaşamında bireylerin temel haklarının eşit dağıtılması gerekmektedir. Bu dağılımın eşit biçimde gerçekleştirilmemesi adaletsizliktir.

◆ **Sağlık uğraşlarında adalet ilkesi daha çok tıbbi kaynakların eşit dağıtımıyla ilgilidir. Eczacılıkta bu ilke, her bireyin eczacılık hizmetinden eşit olarak yararlanma hakkının olması gerekliliğiyle açıklanmaktadır.**

Dürüstlük ve Doğruluk İlkesi

- ◆ Bu iki ilke, hasta ve ailesine gerçeği söyleme, dürüst olma, yalan söylememeye zorunluluğunu getirir. İnsanlar kendileri hakkındaki gerçeği öğrenmeye ve yalan söylenilmemesi hakkına sahiptir. Böylece sağlık personeli, hasta ve ailesi arasındaki ilişkilerin, dürüst, güvenilir bir ortamda kurulması sağlanır. Sağlık personeli hastasının güvenini kazanmamışsa bakımdan beklenen başarı elde edilmemiş olur. Bu ilke ile bakım ve tedavi girişimlerinde hasta ve ailesini bilgilendirip izin alınarak çok önemli yasal ve ahlaki bir zorunluluk da yerine getirilmiş olur.

◆ Sağlık personeli hastasının güvenini kazanmamışsa bakımdan beklenen başarı elde edilmemiş olur. Bu ilke ile bakım ve tedavi girişimlerinde hasta ve ailesini bilgilendirip izin alınarak çok önemli yasal ve ahlaki bir zorunluluk da yerine getirilmiş olur.

Sadakat / Sözünde Durma İlkesi

- ◆ Bireyin kendisi dışında birine inanma, sadık kalması anlamında kullanılan ahlaki bir ilkedir. Verilen sözün tutulması sağlık personeli ile hasta ilişkisinin güven ortamında olmasını sağlar.

Sır Saklama İlkesi

- ◆ Sağlık personeli, sağlık bakım kurumunda hastalar hakkında öğrendiği tüm bilgileri gizli tutmak durumundadır.

Gerçeğe Uyuma İlkesi

- ◆ Ahlaken ve yasal açıdan gerçeğe bağlılık ilkesidir. Sağlık personeli bu ilke ile akılcı, gerçeği araştıran ve hizmeti belgeleyen davranışlarla doğruya yönelir. Sağlık personeli mantığına sığmayan herhangi bir olayı sorgular, sorularına tatmin edici bir cevap bulana kadar araştırır, gerçekliğine inandığı bilgileri savunur ve gerçeği ispatlamaya çalışır.

Sözcülük

- ◆ Hasta, kendi adına konuŞup karar veremiyorsa ve hasta adına konuŞabilecek kimse yok ise hastaların bu becerileri geri gelene kadar hastanın çıkarlarını korumak amacıyla sözcülüğünü yapmaktır. Bu sözcülüğü yaparken sağlık mesleklerinin tanımladığı biçimde değil hastanın tanımladığı biçimde yapılması gerekir.

- ◆ Eczacıların en önemli sorumluluğu kişilerin iyi olmasıdır.
- ◆ Eczacı herkese karşı aynı davranır.
- ◆ Eczacı, bireyin tedavi seçimi konusundaki özgürlük hakkına saygı gösterir.
- ◆ Eczacı, bireyin gizlilik hakkına saygı gösterir ve bu hakkı korur.
- ◆ Eczacı, meslektaşları ve diğer sağlık çalışanları ile işbirliği yapar ve onların değerlerine ve yeteneklerine saygı gösterir.

- ◆ Eczacı, profesyonel ilişkilerinde dürüstlük ve doğrulukla hareket eder.
- ◆ Eczacı, bireyin ve toplumun ihtiyaçlarına hizmet eder.
- ◆ Eczacı, mesleki bilgi ve niteliklerini korur ve geliştirir.

ETİK SORUNLAR

◆ Etik sorun, sorunun çözüm yolunun bilinmesine rağmen çeşitli nedenlerden dolayı çözüm yolunun seçilemediği durumdur. Başka bir ifadeyle etik sorunlar, davranışın iyi olmasıyla ilgili tereddütlerin veya itirazların ortaya çıktığı durumlardır.

◆ Davranışın belirlendiği zihinsel süreçte ve davranışın sergilendiği toplumsal ortamda ortaya çıkabilir. Etik ile ilgili sorunlu durumlar, ikilem ve ihlal gibi iki ana kategoriye ayrılır.

◆ **İkilem**

◆ **Etik ihlali**

- ◆ **İkilem**: Etik ikilem, herhangi bir durum karşısında istenmeyen iki veya daha fazla seçeneğin bulunması durumudur. Belli bir kurala bağlanmamış durumlarda sağlık çalışanının yaşadığı seçim sorununu ifade eder.
- ◆ Etik ikilemlerde farklı ilkelerin veya kuralların, aynı zamanda ve birbirine yakın ağırlıklı olarak devreye girmesi, her birinin farklı bir davranışı sergilediği durumlarda söz konusudur.
- ◆ Bu durumda bir ilkeye uygun davranmak bir diğerine aykırı olmayı zorunlu kılmaktadır. Etik sorunların, etik ilke ve değerlerin neler olduğunun bilinmemesi etik belirsizliğe neden olur.

◆ **Etik ihlali:** Mesleki eylemi düzenleyen standart kuralların çiğnenmesi olarak ifade edilir. Davranışın belli bir ilkeye, kurala veya tereddüde yer bırakmayacak biçimde aykırı olmasını ifade eder. Genellikle ilkeler arasında ikilemler yaşanır. İhlal ise daha çok kurallar için geçerlidir

◆ Tıp uygulamasında karşılaşılan etik sorunların çözümünde, koşullara göre etik ilkelere herhangi birinin ya da birden fazlasının seçilebileceği gibi, bazılarının da feda edilebileceğinden bahsetmiştik. Herhangi bir çatışma durumunda ihlal edilecek ilkenin seçimi sırasında, dikkat edilmesi gereken bazı noktalar vardır.

- ◆ Bu noktalar:
- ◆ Başka bir seçeneğin olmadığı durumlarda çatışan ilkelere birini çiğnemek zorunlu olabilir. □
- ◆ İlke ihlal edilirken, ilkeye en az zarar verecek biçimde yapılmalıdır.
- ◆ Meslek elemanı ihlalin etkilerini en aza indirmeye çalışmalıdır.

- ◆ Sağlık alışanları, mesleklerini uygulaması esnasında karşılaşılan etik sorunlarda belli bir karara varabilmek için zor bir süreç yaşar.
- ◆ Etik sorun meydana getiren her olay kendine özgü koşul ve gereklere sahiptir. Dolayısıyla etik ilkeler her olayda farklı ifade edilir.
- ◆ Bu durum, etik sorun çözümünde son derece dikkatli olmayı gerektirir. İlkelerin birbirleriyle çatıştığı durumların daha iyi anlaşılması için bazı örnekler verilebilir.

ECZACILIKTA KARŞILAŞILAN ETİK SORUNLAR

Eczacılık açısından önemli olabilecek bazı etik sorunlar şunlardır:

- ❖ Hastaya açıklama yapmak
- ❖ Gizlilik
- ❖ Sağlık hizmeti sunanlarla etkileşim
- ❖ Ürün seçimi
- ❖ Fiyatlandırma ve hastaya karşı tarafsızlık
- ❖ Reçeteleri ve OTC ürünlerini hazırlayıp vermek
- ❖ Endüstri ilişkileri

- İntihara teşebbüs etmiş bir hastanın gizliliğinin korunması**
- Şüpheli durumlar için ilaç bilgisi sağlama**
- Miyadı dolmak üzere olan ilaçların dağılımı**
- Endikasyonları onaylanmamış ya da kanıtlanmamış ilaçların kullanımı**
- Hastaları teşhis konusunda bilgilendirme**

◊ Örnek 1: Kansere yakalanmış bir hastadan hastalığın gizlenmesi hatta onun kanser olmadığına söylenmesi, gerçeği söyleme, doğruluk, aydınlatılmış onam ilkelerinin; dolayısıyla, tüm bu ilkeleri içinde bulunduran özerkliğe saygı ilkesinin çiğnenmiş olması demektir. Diğer taraftan gerçeğin hastaya zarar vereceği düşüncesiyle gösterilen bu tutum, **yararlılık ilkesini** ön plana çıkarır.

- ❖ Örnek 2: Tedavi ve araştırma amaçlı herhangi bir uygulamadan önce hasta ya da deneklerden **aydınlatılmış onam** almak, **özerkliğe saygı** ilkesi için vazgeçilemez bir ögedir.
- ❖ Özellikle yararlılık ve özerkliğe saygı ilkelerinden hangisine uygun olarak davranılacağı konusunda sağlık çalışanları etik ikilem içinde kalmaktadır.

- ◆ Örnek 3: AIDS hastaları ve HIV taşıyıcıları gibi bulaşıcı ve salgın hastalıklara yakalanmış hastaların, toplumu korumak amacıyla kamuoyuna duyurulması özerkliğe saygı ve hasta sırrının korunması ilkesine ters düşmektedir. Bu örnekte yararlılık ile özerkliğe saygı ilkesinin şiddetle çatışması söz konusudur.
- ◆ Zorunlu sağlık taramaları, aşı uygulamalarında, bireyin kendi hakkında karar verme hakkı göz ardı edilmekte, dolayısıyla özerkliğe saygı ilkesi ihlal edilmektedir.